Plattelands
Ontwikkelings
Programma
Regiebureau

Biodiversiteit

POP3-projecten in de schijnwerper

Foto: Paul Tolenaar

Voorwoord

Met gepaste trots presenteert het Regiebureau POP haar derde themanummer, ditmaal over biodiversiteit.

Meer dan ooit staat het behoud van biodiversiteit op de politieke agenda en houdt de gemoederen bezig. Met de negatieve uitspraak van de Raad van State over de PAS stagneert de vergunningverlening en lijkt er een nieuwe tegenstelling te ontstaan tussen biodiversiteit en andere belangen als voedselproductie, wonen en mobiliteit.

Dat is jammer, want de meeste Nederlanders geven om de natuur, willen wonen in een mooie leefomgeving en kunnen genieten van een gezond en gevarieerd voedselaanbod. Het is ook jammer, omdat er juist veel initiatieven vanuit de landbouw worden ondernomen om bij te dragen aan het versterken van de biodiversiteit.

Met de inzet van geld uit het Europese Plattelandsontwikkelingsfonds wordt daarop volop ingezet door Rijk en provincies. Dit themanummer laat aansprekende voorbeeldprojecten zien van mooie verbindingen tussen landbouw en natuur. Het is goed om te merken hoeveel agrarisch ondernemers zich daarvoor willen inzetten.

Ger de Peuter,
Directeur Regiebureau

Inhoud

Voorwoord

Liefde voor het boerenland en de vogels
interview met Coördinator Maaike Wagenaar en projectleider akkernatuur Ellen Mul van het collectief ANV Hollands Noorden en akkerbouwer Nanco Lont

Natuurinclusieve landbouw is een speerpunt in provincie Groningen
interview met beleidsmedewerker landbouw, Margot Faber, en projectleider natuurinclusieve landbouw, Peter Roelfsma, van de provincie Groningen

Biodiversiteit in de provincie

Verzilveren natuurinclusieve landbouw stimuleert boeren
project: Natuurinclusieve Verdienmodellen

Een divers bos om van te eten, van te leren en te verbinden
project: LEADER-project Voedselbos Emmeloord

Aanpak Bargerveen dient meerdere belangen
project: Bargerveen-Schoonebeek

Nationale biodiversiteitsweetjes

Verhalen en verdienmodellen op natuurlijkboeren.nl
project: Opzetten van een toolbox voor een living lab natuurinclusieve landbouw in Zuid-Holland

Veel enthousiasme voor Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht
project: Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht

Boeren met Biodiversiteit voor een Betere Beloning
interview met Anne van Doorn, themacoördinator natuurinclusieve landbouw van de WUR

Biodiversiteit in Europa

Met een bestuivingsmix de boomgaard veroveren
projecten: Biodivers fruittelen en Stimuleren Bestuivingsmix voor klimaatadaptatie

Praktische aanpak agroforestry getoetst
project: Proeftuin Agroforestry Noord-Holland

© Colofon

Interview

Liefde voor het boerenland en de vogels

Ellen Mul en Maaike Wagenaar van ANV Hollands Noorden (foto: ANV Hollands Noorden)

Tekst: Elona Moerdijk (Regiebureau POP)

Coördinator Maaike Wagenaar en projectleider akkernatuur Ellen Mul werken beiden bij de Agrarische Natuurvereniging Hollands Noorden. Het collectief is sinds 2015 actief in – de naam zegt het al – de kop van Noord-Holland. Nanco Lont is één van de bijna 200 leden. Hij verbouwt pootaardappelen, uien en bieten in de Wieringermeerpolder. Meer weide- en akkervogels is het doel dat hen bindt.

ANV Hollands Noorden is één van veertig agrarische collectieven in Nederland. Zij werken aan het in stand houden en verbeteren van de agrarische natuur en biodiversiteit. Het werk van de collectieven bestaat grotendeels uit het regelen van de subsidies in het kader van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), onderdeel van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3).

Van vogel tot vruchtbare bodem

"De vogel staat aan de top van het ecosysteem", geeft Maaike aan. Gaat het goed met de vogelstand, dan is er voldoende voedsel voor hen. De insecten en wormen die vogels eten, leven vooral op plekken met veel biodiversiteit: kruidenrijke weilanden en akkerranden, land met een plas water, bomen naast het land, een wintervoedselakker. En die diversiteit aan flora en fauna zorgt weer voor een vruchtbare bodem. Agrariërs die hun kostbare productiegrond inzetten als leefgebied voor weide- en akkervogels, kunnen subsidie ontvangen als compensatie voor gederfde inkomsten. "Agrariërs doen mee uit liefde voor het boerenland en de vogels. Niet uit financieel gewin," zegt Maaike.

Betrokken deelnemers en vrijwilligers

De focus van het collectief lag vooral op weidevogelbeheer. Sinds 2016 zijn er ook maatregelen om de leefgebieden van akkervogels, zoals de patrijs en de veldleeuwerik, te ontwikkelen. De interesse bij de boer in deze zogenoemde 'open akkerpakketten' is er zeker. Dat laat de stijging van het aantal deelnemers aan de akkerpakketten zien: van 54 met 200 hectare grond in 2017 naar bijna 100 leden met 500 hectare grond in 2019.

ANV Hollands Noorden richt zich niet alleen op inrichting en beheer, maar ook op kennisontwikkeling en -verspreiding. Zo organiseerde het collectief een veldexcursie over kruidenrijk grasland en is er begin volgend jaar een masterclass over natuurlijke plaagbestrijding en groene gewasbescherming. Ook worden vrijwilligers begeleid om minstens acht keer per jaar vogels te tellen. Ellen: "Dat is vakkundig werk, want een groep verschillende akkervogels in de lucht uit elkaar te houden is een kunst."

GLB-pilot 'Akkerbelt' richting toekomst

ANV Hollands Noorden kijkt ook vooruit. Samen met acht andere neemt het collectief deel aan de GLB-pilot 'Met regionaal maatwerk naar een groenere akkerbouw'. Werken aan de pilot 'Akkerbelt' levert veel voordelen op: een breed netwerk met eigen leden van het collectief én (jonge) boeren van de NAJK en LTO; maatregelen die verder gaan dan die binnen het huidige ANLb; een nieuw puntensysteem, dat aantoont hoe groen agrariërs al bezig zijn; en een klankbordgroep met vertegenwoordigers van gemeente, provincie en waterschap. De pilot loopt nog één jaar. Dat is te kort om echte resultaten te boeken, maar voldoende om te kijken welke methodes in de toekomst bruikbaar zijn.

Illustratie: Jefta Bade

Gezonde grond

Nanco Lont startte een jaar of vijf met het aanleggen van kruidenrijke akkerranden. Door het beheer van de akkerranden zag hij een toename van wild. “De een ziet liever geen haas, maar ik vind het leuk.”
De doorslaggevende reden voor de akkerbouwer van pootaardappelen, uien en bieten om groener te gaan boeren was echter vooral een zakelijke: “We liepen vast. De grond produceerde minder, was minder doorlatend. Toen ik een pen in de grond stak, ging ’ie maar 45 cm diep. Het water bleef staan en mijn gewassen gingen rotten.”

“Ik ben niet conservatief, ik wil blijven vernieuwen. Ik heb geïnvesteerd in een eco-ploeg die minder diep ploegt, maar ik wilde meer.” Nanco doet nu mee met de GLB-pilot ‘Akkerbelt’, gebruikt minder zware machines. In plaats van kunstmest voegt hij bepaalde schimmels toe die zorgen voor een betere opname van voedingsstoffen en een betere dooradering van de grond; gewone mest vervangt hij door ‘champost’. Hij legt voor de vogels meerjarige akkerranden aan, en een wintervoedselakker met kruidenrijk gewas.“ Nu herstelt de grond weer, er is meer bodemleven. Maar het resultaat is pas echt zichtbaar na vijf of tien jaar.”

Nanko Lont met rechts een kruidenrijke akkerrand en links de wintervoedselakker voor de vogels.

Tarwe- en gerstkorrels

Natuurinclusieve landbouw is een speerpunt

Tekst: Erika Frankhuizen (Regiebureau POP)
Foto's: Provincie Groningen

Strokenteelt bij akkerbouwer Peter Harry Mulder

We reizen af naar het noorden van Nederland, de provincie Groningen. In het noorden gebeuren veel mooie dingen op het gebied van natuurinclusieve landbouw: Een openstelling specifiek gericht op natuurinclusieve landbouw. POP3- projecten: 'Vergroening Veenkoloniën' en 'Verdienmodel veenkoloniën'. De ontwikkeling van een biodiversiteitsmonitor voor akkerbouw. Een regiodeal Natuurinclusieve landbouw samen met de noordelijke provincies.

Margot Faber

Peter Roelfsema

We hebben afgesproken met Margot Faber en Peter Roelfsema. Margot is beleidsmedewerker landbouw en was ook verantwoordelijk voor een aantal van de POP3-openstellingen. Peter is ingehuurd door de provincie Groningen, als projectleider natuurinclusieve landbouw, en daardoor ook nauw betrokken bij de uitvoering van de regiodeal. Ze werken samen aan het dossier natuurinclusieve landbouw.

Wat is jullie persoonlijke motivatie om met biodiversiteit en natuurinclusieve landbouw bezig te zijn?

"Ik vind het heel belangrijk dat natuur en landbouw elkaar (gaan) versterken, dat is waar De regiodeal op inzet. En daar wil ik me voor inzetten," geeft Margot aan. Peter voert veel gesprekken met boeren en andere partijen actief in het landelijk gebied. Er landen op dit moment veel maatschappelijke opgaven en knelpunten op het boerenland en dat geeft bij hen onzekerheid. Er zijn bij agrariërs dan ook veel vragen en zorgen over hun (toekomstige) positie en het verdienmodel van hun bedrijfsvoering. Margot en Peter zijn het er over eens: "Onze boodschap vanuit natuurinclusieve landbouw is dat boeren absoluut een belangrijk onderdeel van de oplossing zijn bij de uitdagingen die er liggen. Hierbij is het verdienmodel van de boer sterk in de aanpak verweven. We kunnen niet zonder een ecologisch en economisch goed functionerend boerenbedrijf."

Wat is de reden van de focus van Groningen op natuurinclusieve landbouw?

De bestuurlijke betrokkenheid is groot. Gedeputeerde Staghouwer ziet in natuurinclusieve landbouw de toekomst en ook een kans. Een kans om de landbouw te verduurzamen en met de sector te bekijken hoe we het anders

kunnen doen. Provincie Groningen heeft in 2017 in haar programma 'Duurzame landbouw', natuurinclusieve landbouw als één van de speerpunten opgenomen.
Voor ons was de keuze voor een POP3-openstelling specifiek gericht op natuurinclusieve landbouw dus heel logisch. We hadden een openstelling voor fysieke investeringen, voor biologische landbouw en intensieve veehouderij gehad. Zo waren een aantal punten uit het programma al aan bod geweest. We willen natuurinclusieve landbouw ook echt stimuleren. Aanvullend is een provinciale subsidieregeling opengesteld voor het invoeren van natuurinclusieve landbouw op het boerenbedrijf. Activiteiten waarvoor provinciale subsidie beschikbaar is, zijn o.a.: het geheel of gedeeltelijk omschakelen naar strokenteelt of agroforestry, kruidenrijk grasland, niet-kerende grondbewerking, het aanbrengen van landschapselementen.

De regiodeal is door drie noordelijke provincies en het Rijk gezamenlijk opgesteld. Hoe verloopt dit proces?

De regiodeal ondersteunt en ontwikkelt de komende jaren duurzame initiatieven in acht gebieden, verspreid over Noord-Nederland. Margot Faber: "De acht gebieden verschillen sterk van elkaar en hebben elk een specifieke bodemsoort, waterhuishouding en grondgebruik. Vier van deze gebieden liggen (deels) in

Westeresch, met ruiten AA op de achtergrond

Groningen: de Veenkoloniën met het project 'Biodiversiteitsmonitor voor de akkerbouw' samen met Drenthe, het gebied Westerwolde, het gebied Oldambt met het project 'Midwolder Bouwen' en de noordelijke kleischil. De regiodeal biedt de mogelijkheid om mooie dingen te doen in die gebieden, die later gekopieerd of verder uitgerold kunnen worden naar andere gebieden.
Peter Roelfsema vult aan: "Biodiversiteit is gebonden aan regiotypes en aan bedrijfstypes. Je moet het zo laag mogelijk organiseren, dus in de regio's. Vandaar ook de onderverdeling in acht regio's. Deze aanpak vraagt wel om een goede afstemming en coördinatie. Het is sturen op waar de energie zit en zorgen dat de transitie gelijk oploopt met wat voor de boeren van belang is, zodat de landbouw volhoudbaar blijft."

Voor acht gebieden worden nu streefbeelden en actieplannen opgesteld met de partijen uit het gebied. Margot zou het een mooi resultaat vinden als er concrete projecten uit komen die meerwaarde opleveren voor de boer, niet alleen in de acht gebieden maar ook daarbuiten.

Biodiversiteitsmonitor:
BO Akkerbouw, Wereld Natuur Fonds, Rabobank en provincie Groningen ontwikkelen samen een zogenaamde biodiversiteitsmonitor voor de akkerbouw (BMA). Dit instrument gaat de genomen maatregel en het effect op biodiversiteit wetenschappelijk onderbouwen en waarderen. Doel hiervan is om uiteindelijk de BMA-score in te zetten voor beloning van de boer. Dit kan via ketenpartijen maar ook andere gebiedspartijen, zoals een Waterschap of soms ook het GLB-instrument.

Biodiversiteit in de provincie: **Wist je dat...**

... de uitvoering van De regiodeal natuurinclusieve landbouw in de drie noordelijke provincies gestart is?
In acht gebieden worden streefbeelden en actieplannen opgesteld. Vervolgens worden in de praktijk instrumenten en werkwijzen ontwikkeld die natuurinclusief boeren aantrekkelijk en rendabel maken.

... de focus van het Nederlandse deel van het Interreg project 'Carbon Farming' ligt in Zeeland. Het project past goed bij het duurzame landbouwbeleid van provincie Zeeland, waarbij de productiefactoren bodem, water en biodiversiteit centraal staan.

Foto: Phil Nijhuis

... op 23 oktober de realisatieovereenkomst van het project Westelijke Langstraat is ondertekend?

Verzilveren natuurinclusieve landbouw stimuleert boeren

Tekst: Janet Beekman (Boerentaal)
Foto's: Marcel van Kammen

In het POP-project 'Verdienmodellen natuurinclusieve landbouw' hebben drie Friese agrarische collectieven of gebiedscoöperaties gewerkt aan concrete invulling van natuurinclusieve verdienmodellen. Dit krijgt navolging in het nieuwe project 'Hoe? Zo!', één van de zeven GLB-Pilots in uitvoering.

Voor een toekomstbestendige natuurinclusieve landbouw is borging van maatregelen in de bedrijfsvoering die hieraan bijdragen belangrijk. Dat stelt deelprojectleider Jelle Pilat van gebiedscoöperatie Noardlike Fryske Wâlden (NFW). "We hebben onderzocht hoe verschillende stakeholders aankijken tegen het extra belonen van een natuurinclusieve bedrijfsvoering en welke verdienmodellen zij zien," vertelt Pilat. Belangrijke conclusie is dat de bijdrage van de bedrijfsvoering aan maatschappelijke doelen, zoals biodiversiteit en milieu, geborgd is. "Een keurmerk of certificering is daarvoor een geschikt middel. Verzilvering van deze bijdrage is mogelijk door overheid, bij financiering of in agro-voedselketens." Samen met verschillende stakeholders zijn uitgangspunten voor een borgingsinstrument geformuleerd.
De andere twee collectieven It Lege Midden (ILM) en ELAN Zuidoost Friesland zochten samenwerking met het waterschap en andere terreinbeherende instanties. "Dat levert op langere termijn ook voordelen op voor biodiversiteit, het waterschap, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer en boeren in het gebied", zegt Anne Jansma, deelprojectleider namens ILM en ELAN. NFW heeft bekeken of de werkwijze van ILM en ELAN toepasbaar is in een ander werkgebied en een borgingsmodel voor natuurinclusieve landbouw opgezet. Uit toetsing van de praktische toepasbaarheid van het model door ILM en ELAN blijkt dat de ontwikkelde methodieken toepasbaar zijn in verschillende gebieden.

Bodem en precisielandbouw

Wageningen University & Research definieert natuurinclusieve landbouw als een economisch rendabel landbouwsysteem, dat optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in bedrijfsvoering, inclusief zorg voor ecologische functies en biodiversiteit op en om het bedrijf. Verbetering van de bodemvruchtbaarheid is hierin een belangrijke maatregel. Jitze Peenstra, vleesveehouder in Oldeboarn en gebiedscoördinator van ILM, haalt eiland De Burd, ten oosten van Grou, als voorbeeld aan. "Uit onderzoek blijkt dat de pH van de bodem erg laag is met als gevolg een lage biologische bodemactiviteit", vertelt Peenstra. "Het toedienen van kalk en keltisch zout door ons als pachters herstelt het bodemleven en dat verbetert de omstandigheden voor weidevogels." Dat draagt bij aan meer weidevogels en aan biodiversiteitsherstel. "Een vruchtbare bodem levert ook hogere gewasopbrengsten op en daarmee meer rendement voor boeren", zegt Peenstra.

GLB-Pilot 'Hoe? Zo!'

De uitgangspunten voor een borgingsinstrument uit het project 'Verdienmodellen natuurinclusieve landbouw' leveren een goede basis voor vervolg. Dat gebeurt in het project GLB-Pilot 'Hoe? Zo!', één van de

Projectnaam
Natuurinclusieve verdienmodellen

POP3-subsidie
€ 106.585,28

Maatregel
Samenwerking voor innovatie

Projectleider
Jelle Pilat (Noardlike Fryske Walden)
jpilat@noardlikefryskewalden.nl

Meer weten over het project
Website Netwerk platteland

Auke van der Wal, lid van het collectief Noardlike Fryske Wâlden

zeven pilots in Nederland die input levert voor het ontwikkelen van nieuw GLB-beleid. In de uitvoering van het nieuwe GLB kunnen agrarische collectieven een belangrijke rol spelen. In het vervolgproject onderzoeken de Noardlike Fryske Wâlden, Groningen West en Midden Groningen samen hoe ze kunnen bijdragen aan een effectieve vergroening, welke rol ze daarbij kunnen vervullen en wat nodig is voor uitvoering van deze rol. “Wij willen graag inhoud geven aan beleidsveranderingen of andere werkwijzen in de praktijk. Dat is nodig om natuurinclusieve landbouw ook echt in de praktijk te laten werken”, stelt Pilat. Volgens Peenstra is daarin maatwerk per boer zeker zo belangrijk. “Individuele begeleiding van boeren is noodzakelijk om daadwerkelijk tot uitvoering van bedrijfsspecifieke maatregelen te komen”, ervaart Peenstra. Het nieuwe project ontwikkelt een puntensysteem voor beloning van gebiedsspecifieke vergroeningsmaatregelen als onderdeel van het nieuwe landbouwbeleid. “Hiervoor zoeken we uit welke financiële prikkels nodig zijn om op bedrijfs- en gebiedsniveau doelen te bereiken en hoe borging en bedrijfsadvies boeren en biodiversiteit kunnen ondersteunen.”

Een divers bos om van te eten, van te leren en te verbinden

Tekst: Thamar Kok (Regiebureau POP)
Foto's: stichting Pioniers van de Toekomst

© Colofon

Ten noordoosten van Emmeloord wordt een gebied van ca. 6 ha. stap voor stap omgevormd van essenbos tot voedselbos. Zo ontstaat een gebied met een diversiteit aan planten, struiken, bomen en dieren. Daarnaast is het voedselbos een plek voor mensen, zij kunnen er elkaar ontmoeten, recreëren en leren over de natuur. Digni van den Dries van de stichting Pioniers van de Toekomst vertelt over het project Voedselbos Emmeloord dat mede met LEADER-subsidie tot stand komt.

Studenten stonden aan de basis van het plan

Het idee voor een voedselbos ontstond al in 2016. Toen maakte een groep studenten toegepaste biologie van de Aeres MBO Emmeloord een plan voor een voedselbos. De gemeente Noordoostpolder pakte dit plan op. Er bestond bij de gemeente ook het besef dat het bestaande bos dat voornamelijk bestond uit essen, kwetsbaar was voor de essentaksterfte en dat er iets moest gebeuren. De gemeente ging in gesprek met geïnteresseerden die verder met het plan aan de slag wilden gaan. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een projectgroep met deelnemers vanuit verschillende achtergronden die er samen de schouders onder zetten.

Steeds enthousiaster

De stichting Pioniers van de Toekomst is aanvrager van de LEADER-subsidie voor dit

Projectnaam
Voedselbos Emmeloord

POP3-subsidie
€ 181.818,00

Maatregel
LEADER

Projectleider
Digni van den Dries, digni@solcon.nl

Meer weten over het project
Website Pioniers van de Toekomst

project. Daarnaast zijn de projectgroep en een grote groep vrijwilligers onmisbaar voor de uitvoering. Digni merkt dat er steeds meer enthousiasme ontstaat voor het project. Digni geeft aan: "Voedselproductie is een soort ankerpunt waar je veel aan kan ophangen." Dit geldt ook voor het voedselbos. Het gaat om veel meer dan alleen voedsel produceren. Met het voedselbos kun je mensen uit de stad betrekken bij de natuur. Daarnaast is het bos er niet alleen voor mensen, maar het is ook een voedselbron voor dieren, zoals vogels en insecten.

Hoe ziet het voedselbos eruit?

Bij het aanleggen van het voedselbos wordt in grote lijnen het plan van de studenten gevolgd. Er wordt toegewerkt naar een bos met uiteindelijk zeven verschillende lagen en een grote diversiteit. In de eerste jaren wordt de basis gelegd met een hoge boomlaag, een lage boomlaag en een struikenlaag. Voor de hoge boomlaag worden onder andere tamme kastanjes en walnoten gebruikt. De lage boomlaag zal bestaan uit onder andere appel, peren en kersenbomen. En in de struikenlaag krijgen verschillende soorten bessenstruiken een plek. Al met al worden alleen al in deze drie lagen meer dan tachtig verschillende soorten toegepast. Binnen dit voedselbos zullen verschillende 'karakters' te onderscheiden zijn. Er is bijvoorbeeld een deel bestemd voor strokenlandbouw en een deel met een hoogstamboomgaard waartussen schapen grazen. Ook komt er een stukje met nadruk op stinsenplanten. Er wordt bewust gekozen voor een grote variatie aan soorten. Digni is blij met en trots op de groep betrokkenen bij het project die veel kennis van zaken hebben en goede keuzes kunnen maken. Een voorbeeld zijn de appelbomen, er worden wel twintig soorten appels gebruikt. Op deze manier is de oogstperiode mooi gespreid over het seizoen.

Wat na het project?

In 2019 is de aanleg van het voedselbos gestart. Dit eerste jaar hebben veel mensen de handen uit de mouwen gestoken onder andere om zieke bomen te kappen en fruitbomen en bollen te planten. De vierde en laatste fase van het project wordt in 2022 uitgevoerd. Er wordt nog bekeken hoe het beheer en de organisatie rond het bos daarna moet worden geregeld. De bedoeling is dat ook in de toekomst het bos een belangrijke rol zal blijven spelen als middel om mensen te verbinden.

Tekst: Kees Anker (Regiebureau POP)

Project

Aanpak Bargerveen dient meerdere belangen

Bert van Guldener en collega Linde Veldhoen (Foto: projectbureau Bargerveen-Schoonebeek)

Het Bargerveen is een uniek natuurgebied van 2100 hectare. Een van de laatste nog overgebleven hoogveengebieden in Noordwest-Europa. Willen we dat zo houden, dan moet er wel wat gebeuren. Want het Bargerveen loopt langzaam leeg. Daarom worden er zes bufferzones aangelegd waarvan er inmiddels drie gereed zijn. Financiering hiervan gebeurt onder andere door de POP3-maatregelen voor PAS (Programmatische Aanpak Stikstof) en Biodiversiteit. Maar er gebeurt meer. Projectleider Bert van Guldener geeft hier uitleg over.

Overzichtsfoto (foto: Nico Westerhof)

Wat was jouw persoonlijke motivatie om als projectleider van dit project te beginnen?

Ik vind het uitdagend om aan ingewikkelde, bestuurlijk gestuurde projecten te werken. Sinds 2009 lag er een inrichtingsplan dat maar niet verder kwam. Dan vind ik het een uitdaging om te komen tot een werkbare situatie. Met rijksgeld, aangevuld met geld van provincie, gemeente en waterschap, konden we het project in een andere setting opnieuw starten.

Blijkbaar was er ook nog geld te kort, omdat er ook POP-aanvragen zijn gedaan

Ja, in het beheerplan zaten verschillende fysieke werkzaamheden zoals interne paden, grenskades en een schaapskooi, waarvoor nog geen adequate financiering was. Met het POP-geld en Interreg-geld kunnen we het plan nu in zijn totaliteit afronden en met een voldoende kwaliteitsniveau.

Met het PAS-project worden hydrologische maatregelen uitgevoerd. Wat is de relatie hiervan met stikstof?

Hoogveen heeft een hele lage kritische depositie-waarde en is dus heel gevoelig voor stikstof. Door de hydrologische maatregelen vernat je het gebied. Dit heeft een positieve invloed op het effect van de stikstofdepositie.
Daarnaast hebben we een pluimveebedrijf, dat tegen het gebied aan zat, aan kunnen kopen. De kans op het saneren van deze piekbelaster deed zich voor en die hebben we met beide handen aangegrepen.

Kan je uitleggen wat het Bargerveen zo bijzonder maakt en waarom de investeringen zo belangrijk zijn?

Er is in het verleden veel verveend in het gebied. 50 jaar geleden is daar een wending aan gegeven en in de jaren 80 is de vervening gestopt aan de Nederlandse kant. Dat heeft er voor gezorgd dat we nu een uniek natuurgebied hebben, met een prachtig meerstalblok erin. Een meerstalblok is de middelste kern van een goed functionerend

Projectnaam
Bargerveen-Schoonebeek

POP3-subsidie
Project 'Interne paden en Grenskade':
€ 6.881.053;
Project 'Buffer Noord Oost':
€ 1.150.000,-

Maatregel
Biodiversiteit en PAS

Projectleider
Bert Guldener, B.Guldener@prolander.nl

Meer weten over het project
Website Bargerveen-Schoonebeek

hoogveengebied met een deken van veenmossen. Daar groeit het hoogveen. Het is maar een beperkt deel van het gebied, maar wel een mooie ontwikkeling.

In het oostelijk deel van het gebied liggen verschillende zogeheten baggelplassen. Die plassen zijn heel gevoelig voor weglekken en de veenontwikkeling wordt daar door golfslag elk jaar weer te niet gedaan. Daarom wordt met vrijkomend veenmateriaal de plassen in kleinere vakken verdeeld. En door het aanleggen van de buffers gaan we de horizontale afvloeiing tegen. In de droge zomers hebben we al het effect gezien van de genomen maatregelen.

Wat is de meerwaarde voor de landbouw van de plannen in het Bargerveen?
Het voordeel voor de landbouw is drieledig:

1. Er is een ruilplan gemaakt, waardoor het aantal kavels voor de blijvers wordt verminderd en ze meer grond bij huis hebben.
2. Ook wordt er een plan gemaakt voor een op de landbouw afgestemd waterpeil. En er wordt water naar het landbouwgebied aangevoerd om het gebied van water te voorzien in drogere periodes.
3. Door de buffers wordt de kans op afstromen van meer water dan wenselijk is vanuit het Bargerveen sterk verkleind.

Wat zijn de voordelen voor de bewoners?
Recreatief krijgt het gebied een ontzettende boost. Vooral door de verbetering van het stelsel van fietspaden en de komst van de schaapskooi. Het gebied staat hierdoor letterlijk op de kaart en daar profiteert de lokale economie van.

Het project strekt zich uit tot in Duitsland. Kan je iets vertellen over de samenwerking met de Duitsers?
We zijn met hen in gesprek over een diep ontwaterde polder in Duitsland, die trekt aan het Bargerveen. Dat is een lastig proces, onder andere door de cultuurverschillen. De Duitsers zijn bijvoorbeeld verbaasd over de wijze waarop wij gronden vrijmaken voor natuur.
Verder is er is een intensieve samenwerking met de Duitsers op het gebied van de recreatievoorzieningen en op het gebied van communicatie. In onze nieuwsbrief bijvoorbeeld worden de ontwikkelingen aan de Duitse kant meegenomen.

Het project is in 2023 klaar. Kan je in het kort vertellen wat er dan gerealiseerd is?

1. Het Bargerveen staat in zijn hydrologische kracht, hoogveen ontwikkeling kan volop plaats vinden.
2. Het totale gebied heeft een grote impuls gekregen om van te genieten en om in te wonen en te werken.
3. De hydrologische omstandigheden en de structuur voor de landbouw zijn verbeterd.

Nationale biodiversiteitsweetjes: **Wist je dat...**

... de Wageningen Universiteit verschillende rapporten heeft uitgebracht over natuurinclusieve landbouw en biodiversiteit? onder andere:

- Natuurinclusieve landbouw Food-for-Thought
- Inspiratie voor biodiverse akkerbouw
- Verdienmodellen natuurinclusieve landbouw
- Mogelijke toekomstbeelden natuurinclusieve landbouw

... op het Nationaal congres Natuurinclusieve Landbouw op 27 november Minister Schouten het boek 'Biodivers Boeren' Van Jan Willem Erisman en Rosemarie Slobbe in ontvangst heeft genomen: "Een goede inspiratie voor boeren met een oog op het versterken van de verbinding tussen landbouw en natuur"

... de nieuwe oproep 'Living labs voor het herstel van biodiversiteit in het landelijk gebied' van NWO vanaf december 2019 openstaat voor aanvragen?

... dat er op dit moment 20 EIP-projecten zijn opgenomen in de innovatie-database op de website van Netwerk Plattelandonder het thema natuurinclusieve landbouw en daar regelmatig projecten bijkomen?

© Colofon

Project

Verhalen en verdienmodellen op natuurlijkboeren.nl

© Colofon

Fleur en Jeroen in gesprek op Hoeve Rust-Hoff

Fleur Norbruis van de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) zit aan de keukentafel van Jeroen van der Kooij, eigenaar van Hoeve Rust-hoff en biologische boer. Een POP3-project op het gebied van natuurinclusieve landbouw bracht hen met elkaar in contact; Fleur als projectleider en Jeroen als koploper.

Aan de keukentafel haalt Fleur kennisvragen op. In 2018 werd zij de projectleider van het POP3-project 'Opzetten van een toolbox voor een living lab natuurinclusieve landbouw in Zuid-Holland'. Onderdeel van het project was de ontwikkeling van het platform www.natuurlijkboeren.nl. Via deze website wil NMZH gemotiveerde boeren, collectieven van agrariërs, vrijwilligers en maatschappelijke organisaties in Zuid-Holland inspireren, stimuleren en ondersteunen om de weg op te gaan richting natuurinclusieve landbouw. Op dit platform vertellen koplopers hun verhaal en wordt informatie en kennis over natuurinclusieve landbouw in kennisdossiers gedeeld. Jeroen van der Kooij, een zeer actieve biologische boer, is één van deze koplopers.

Netwerk van natuurinclusieve boeren

Fleur begon haar zoektocht naar natuurinclusieve boeren die voorop lopen in hun aanpak, bij de provincie Zuid-Holland. Daar was echter geen netwerk met natuurinclusieve boeren bekend. Via Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Stichting Zuid-Hollands landschap en haar eigen netwerk, kwam ze bij boeren terecht. Fleur gaat met de boeren in gesprek. Fleur vertelt enthousiast: "Ze waren allemaal heel open en bereid om over hun bedrijf te vertellen. Dat vind ik heel bijzonder. Ze hebben het echt heel druk."

Jeroen in de stal bij zijn geliefde Blaarkopkoeien.

Projectnaam
Opzetten van een toolbox voor een living lab natuurinclusieve landbouw in Zuid-Holland

POP3-subsidie
€ 52.740,60

Maatregel
Kennisoverdracht

Projectleider
Fleur Norbruis, f.norbruis@milieufederatie.nl

Meer weten over het project
Website natuurlijkboeren
Facebook Hoeve Rust-hoff

Om nog meer verhalen te verzamelen, stelt zij ook altijd de vraag: "Heb je collega's waarvan jij vindt dat die in het zonnetje gezet moeten worden?" Er staan nu vijftien boeren met hun verhaal op www.natuurlijkboeren.nl en er komen er binnenkort nog twee bij. Zo is een netwerk ontstaan dat zich steeds verder uitbreidt. "Alleen daarom al is het project geslaagd!"

Leren van collega's
Het gaat natuurlijk niet alleen om de verhalen. In de gesprekken haalt Fleur de kennisvragen van de boeren op. Waar worstel je mee, waar loop je tegenaan? Aan welke kennis heb je behoefte? Met deze informatie organiseert de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland nu bijeenkomsten rond thema's als kruidenrijk grasland en verdienmodellen. De bijeenkomst over verdienmodellen natuurinclusieve landbouw vond plaats op het biologisch-dynamische melkveebedrijf van Jan en Mieke Duijndam. Jeroen: "Deze bijeenkomst vond ik heel interessant. Ik kende Jan zijn verhaal al, dus daarvoor had ik niet hoeven gaan. Maar het is goed om van andere boeren te horen, hoe zij erin staan, want verdienmodellen is hier wel een dingetje."

Goed inkomen
Jeroen is begin jaren '90 samen met zijn vader op Hoeve Rust-hoff begonnen. De boerderij was eerst een gangbaar bedrijf. In de loop van de jaren is de keuze gemaakt om te extensiveren en om te schakelen naar biologisch. Jeroen ziet zijn toekomst in het verwaarden van zijn eigen producten (melk en vlees) op het bedrijf of in de stad, en in het weidevogel- en landschapsbeheer. Voor dit laatste moet er wel een reële vergoeding tegenover staan.

Het vormgeven van zijn verdienmodel is een hele uitdaging. Naast deelname aan het platform www.natuurlijkboeren.nl, is hij volop betrokken bij nieuwe ontwikkelingen. Hij is bezig met het opzetten van een leercoöperatie. Samen met twee collega's ontwikkelt hij een mobiele zelfzuivelinstallatie (het POP3-project Erfverwaarding). En hij doet mee aan de campagne 'De kortste weg' om zoveel mogelijk mensen enthousiast te maken voor duurzaam geproduceerd voedsel van dichtbij. Alle initiatieven samen moeten uiteindelijk een goed inkomen opleveren.

Veel enthousiasme voor Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht

Tekst: Janet Beekman (Boerentaal)
Foto's: Martin Woestenburg

Bloeiend koolzaad op het Eiland van Dordrecht. Productie van koolzaadolie ondersteunt verbreding agrarische bedrijven.

Het POP3-project ‘De Zuileshoeve: Circulair landgebruik’ krijgt een mooi vervolg. Uitvoering van het circulaire systeem van de Heideboerderij, omgedoopt tot Getijdenboerderij, is verlegd naar het Eiland van Dordrecht. “Daarmee gaan we kringlooplandbouw en natuurbeheer verbinden met regionale voedselketens en educatie”, zegt projectleider Martin Woestenburg.

Omvorming van de leegstaande, oude monumentale boerderij De Zuileshoeve in de Biesbosch naar kringlooplandbouw was financieel niet haalbaar. “Het POP3-project Zuileshoeve is anders gelopen dan we dachten. Dat is jammer, maar er komt ook altijd weer iets goeds uit voort”, concludeert Woestenburg achteraf. De ervaring met het oude project heeft wel een nieuw en ambitieus plan opgeleverd met meer draagvlak bij betrokken partijen. “Ik ga graag mee in een coalition of the willing”, zegt projectleider Martin Woestenburg. Hij is enthousiast over de betrokkenheid van partijen op het Eiland van Dordrecht die deelnemen aan het nieuwe project. Dat zijn Stichting Heideboerderij Nederland, Parkschap Nationaal Park De Biesbosch, Schaapskudde Eiland van Dordrecht, twee akkerbouwers en een zorgboer. Zij willen met het project Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht kringlopen sluiten en de lokale landbouw dichter bij de Dordtenaren en recreanten brengen.

Verbinden van kringlopen

Het nieuwe project komt voort uit de filosofie van de Heideboerderij, waarbij de outfields (graasgebieden, heide, graslanden) zijn verbonden met de infields (akkers, hooilanden).

“Via landschapsbeheer streven we naar een nieuwe verbinding tussen natuur en landbouw met de kringloopgedachte als basis. Dat verbetert de biodiversiteit en het bodemleven. Akkerbouwers kunnen bijvoorbeeld vaste mest van schapen die grazen op de outfields goed gebruiken op hun akkers”, vertelt Woestenburg. “In theorie klopt dat”, zegt Jan Willemsens, akkerbouwer en deelnemer aan het project, die graag de vaste mest in het najaar zou willen benutten voor bodemverbetering. “Volgens de wetgeving mogen we de mest echter niet aanwenden na 1 september. Dat is jammer, want het vastleggen van extra koolstof en organische stof in natuur- en landbouwgrond is zeker duurzaam. Op langere termijn verwacht ik daardoor meer opbrengst van mijn

Jan Willemsens (r) in gesprek met deelnemers van het project De Zuileshoeve tijdens een ontwerpworkshop.

gewassen. Hiervoor compost gebruiken is ook een goede optie." Daarom is het opzetten van een eigen compostverwerking op het Eiland van Dordrecht onderdeel van het project.
Het zoeken naar nieuwe, duurzame teelten voor regionale voedselketens is eveneens een belangrijke activiteit van het project. Willemsens heeft afgelopen seizoen al 1,5 hectare koolzaad geteeld. "Deze teelt zorgt niet alleen voor bodemverbetering, maar levert ook koolzaadolie op. Via de afzet van regionaal geproduceerde bakolie is verbreding van mijn bedrijfsvoering denkbaar", zegt Willemsens.

Praktijkcentrum en gebiedscoöperatie

In het project zetten de initiatiefnemers het Praktijkcentrum Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht op. Een proefboerderij met insecten-, vlinder- en bijenbiotoop, proefakkers met zeldzame en inheemse graansoorten en educatie over natuur en landbouw. "We richten ons ook op kringlooplandbouw, natuur en gezond leven in combinatie met recreatie en educatie rond Nationaal Park De Biesbosch", vertelt Woestenburg. "Het praktijkcentrum coördineert daarnaast het praktijkonderwijs over kringlooplandbouw in samenwerking met het groene onderwijs." Het project Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht loopt tot 2022. Voor continuïteit van alle initiatieven die leiden tot een betere verbinding tussen boeren en burgers, wordt een gebiedscoöperatie opgericht. Dit is een overkoepelende, coördinerende organisatie die na afloop van dit project trekker zal zijn op het Eiland van Dordrecht.

Projectnaam
Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht

POP3-subsidie
€ 442.659,00

Maatregel
Samenwerking voor innovatie

Projectleider
Martin Woestenburg (Stichting Heideboerderij Nederland), martin@woestenburg.nl

Meer weten over het project
Youtube film getijdenboerderij

Boeren met Biodiversiteit voor een Betere Beloning

Tekst: Kees Anker (Regiebureau POP)

“Als je biodiversiteit als je business-partner ziet op je bedrijf, werkt dat als een integrerend concept. Dan draag je ook bij aan bijvoorbeeld waterkwaliteit, klimaat en bodem. Als je daar nog het element van de rendabele bedrijfsvoering aan toevoegt, kom ik als motto voor natuurinclusieve landbouw uit bij de vier B’s: Boeren met Biodiversiteit voor een Betere Beloning,” aan het woord is Anne van Doorn, gedreven themacoördinator natuurinclusieve landbouw van de WUR.

Wat is jouw persoonlijke motivatie om als onderzoeker met natuurinclusieve landbouw bezig te zijn?

Het diepe besef dat voedselproductie en natuur samen moeten gaan om een duurzaam systeem te krijgen. Wanneer ik als ecoloog naar de huidige landbouwpraktijk kijk denk ik: het moet toch anders kunnen. Natuurinclusieve landbouw wordt door velen nog gezien als hobby of wat een stoppende boer erbij gaat doen. Ik wil eraan bijdragen dat het een serieuze onderlegger van de bedrijfsvoering wordt.

Zoekproces

In de WUR-publicatie Food-for-thought uit 2016 is natuurinclusieve landbouw nog een zoekproces, met de volgende rapporten van de WUR lijkt er steeds meer vlees op de botten te komen. Zie jij die ontwikkeling in de afgelopen paar jaar ook?

Dat klopt wel, maar er is nog veel te doen. Waar ik mij de meeste zorgen om maak is dat Natuurinclusieve Landbouw een vaag concept blijft, waar niemand wat mee kan. Met bijvoorbeeld de rapporten Natuurinclusieve verdienmodellen en Mogelijke toekomstbeelden natuurinclusieve landbouw wordt het al concreter. Dat geeft houvast voor het gesprek. Goede voorbeelden zijn belangrijk, maar voor het beleid en voor het toekomstig GLB-programma moet je concreet zijn, dan moet je bijvoorbeeld heldere criteria kunnen aangeven.

Waar staan we naar jouw idee op dit moment met natuurinclusieve landbouw?

Ik zie bijvoorbeeld in De regiodeal Noord-Nederland en het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland mooie dingen gebeuren. Overal in het land zie je ook pilots en experimenteergebieden. Dat is goed, maar het is spannend wat er daarna gaat gebeuren.. Ik zie nog te weinig dat er structureel iets in

het beleid verandert. In het Realisatieplan Kringlooplandbouw wordt een landschapsfonds genoemd voor onderhoud en herstel van landschapselementen. En het voorstel is om het ook om natuurinclusieve landbouw mee te nemen in de inkomenssteun van het GLB. Maar ten aanzien van de structurele verandering in het beleid moet nog wel wat meer gebeuren.

Perspectief

Waar staan we over 10 jaar met natuurinclusieve landbouw?

Het zou mooi zijn als we in 2030 tegen elkaar zouden zeggen: "monocultuur, dat deden we vroeger". Ik wil met harde cijfers kunnen laten zien dat we in 2030 rond natuur en landschap de boel hebben weten om te buigen naar herstel en versterking. De versleten sok van de groenblauwe infrastructuur is weer dichtgenaaid.

En wat kan de WUR er aan bijdragen om daar te komen?

Heel veel. onder andere het praktische onderzoek naar hoe je van natuur een productiefactor maakt in het bedrijf. Er moet nog veel uitgezocht worden en er moet veel worden gedaan om die kennis toepasbaar te maken op het boerenerf, maar ook vice versa: hoe kan waardevolle kennis van het boerenerf gevalideerd worden. Verder moeten we meer aandacht besteden aan hoe kennis het best verspreid kan worden en hoe de interactie is tussen wetenschappelijke kennis en boerenkennis kan worden versterkt. Wetenschap en praktijk moet je bij elkaar brengen, zodat het elkaar verrijkt. Dat kan alleen maar als je projecten samen gaat uitvoeren, bijvoorbeeld in een Operational Group.

Kennisontwikkeling

Hoe zou je de informatie over natuurinclusieve landbouw en inspirerende voorbeelden verder onder de aandacht van de ondernemer kunnen brengen?

We hebben onderzoek gedaan naar de behoefte bij boeren aan kennis, zowel de inhoud als de vorm. Ik zie daarbij drie sporen:

1. Als er een kennisvraag is, moet informatie op internet te vinden zijn. Bijvoorbeeld op een Wiki-pagina, waar je alle kennis centreert. Hier moeten boeren makkelijk iets aan kunnen toevoegen of veranderen.
2. Onafhankelijke adviseurs hebben ook een belangrijke rol. Deze zouden moeten kijken naar het bedrijfssysteem als geheel, dus niet alleen naar het voerspoor of alleen maar op de emissies. Daar is nog veel te winnen.

Anne van Doorn

3. Laat boeren vooral ook leren van andere boeren, bijvoorbeeld door kenniskringen, demo's en bedrijfsbezoeken.

Wat zijn de kennisleemtes rondom natuurinclusieve landbouw?

Ik heb net een onderzoeksprogramma geschreven voor de Topsector Agri & Food over de kennisleemtes. Belangrijke onderdelen zijn:

- Monitoren van biodiversiteit. Als in Duitsland onderzocht is dat het slecht gaat met de insecten hebben we daar niet echt een goed antwoord op hoe het is in Nederland.
- Daarnaast gaat het om de Kritische Prestatie Indicatoren uit de Biodiversiteitsmonitor in de melkveehouderij en in de akkerbouw. De laatste is nog in ontwikkeling. Boeren willen geen maatregelvoorschriften meer. Geef maar aan wat het doel is en dan zorg ik wel in mijn bedrijfsvoering dat ik dingen regel. Daarin kunnen KPI's een belangrijke rol spelen.
- Verder de wisselwerking tussen landbouwpraktijk en biodiversiteit. Zowel in positieve als negatieve zin, daar hebben we nog veel te weinig kennis van. Bijvoorbeeld de cumulatieve effecten van gewasbeschermingsmiddelen, maar ook de effecten van bijvoorbeeld strokenteelt op biodiversiteit.
- De meest urgente leemte zit op het handelingsperspectief. Boeren willen best wel veranderen, maar er is nog te weinig ruimte om de natuurinclusieve kant op te gaan, zowel wat betreft het inkomen als in het beleid. Daarvoor heb je een robuust, consistent systeem nodig, waar al die partijen aan mee kunnen doen. Niet alleen voor biodiversiteit, maar ook voor nutriëntenkringloop, gewasbeschermingsmiddelen, klimaat etc. Biodiversiteit is eigenlijk een hele integrerend concept, dat geldt voor zowel boven als onder de grond. We moeten ervoor gaan zorgen dat er een systeem van gestapelde beloning ontstaat. In Drenthe wordt daar al mee geëxperimenteerd. Daar werken ze in de melkveehouderij met de biodiversiteitsmonitor en via Friesland Campina en de Rabobank krijgen ze een financiële beloning.

Wat kunnen we de komende periode van jullie verwachten?

Er komt bijvoorbeeld een publicatie aan over de biodiversiteitsmonitor met drempel- en streefwaarden. Dat gaat over: wanneer is het goed genoeg voor biodiversiteit. Je kunt wel indicatoren benoemen maar hoever moeten die uitslaan om meerwaarde voor biodiversiteit verwachten. Het is vooral wetenschappelijk en de boer krijgt hiermee richting. Bijvoorbeeld voor de KPI kruidenrijk gras zeggen wij, als minstens 7% van het bedrijfsareaal kruidenrijk grasland is, dan gaat het meerwaarde opleveren voor biodiversiteit.

Europa

Is natuurinclusieve landbouw iets typisch Nederlands of is er ook samenwerking met andere EU lidstaten?

Het is niet iets typisch Nederlands, misschien alleen het woord. In andere EU-landen zijn er veel hogere biodiversiteitsniveaus in de landbouwgebieden. In grote delen van Frankrijk en Spanje bestaat het boerenland uit High Nature Value. In Nederland is dat er ook wel maar minder. Dat komt ook omdat we hier in het verleden hebben gekozen om landbouw en natuur te scheiden. Nederland kan wel een voorbeeld zijn hoe je met intensief landgebruik er toch in slaagt om biodiversiteit te herstellen. Als we daarin slagen is natuurinclusieve landbouw een prachtig voorbeeld voor de rest van de wereld. Dan zien we biodiversiteit als serieuze business-partner.

Biodiversiteit in Europa: **Wist je dat...**

... de Focus Group Agroforestry een eindrapport heeft opgeleverd? 'EIP-AGRI Focus Group Agroforestry: introducing woody vegetation into specialised crop and livestock systems'. Martijn Boosten van Probos heeft hieraan vanuit Nederland deelgenomen.

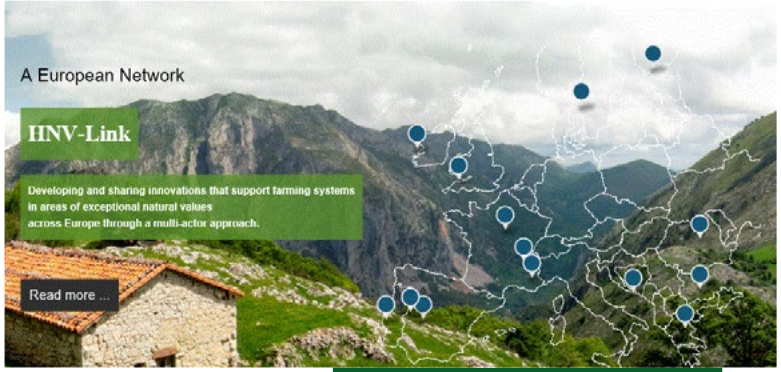

... het Europees netwerk 'High Nature Value Farming' zich bezighoudt met boerenland met hoge natuurwaarden in Europa, ondersteund vanuit Horizon 2020?

... vanuit Nederland health agroforestry onderzoeker Frens Pries deelneemt aan de Focus Group 'Bee health and sustainable beekeeping'? Frens Pries is lector Duurzame bestuiving van gewassen van In-Holland.

EIP-AGRI Focus Group
Bee health and sustainable beekeeping

... op de site van de ENRD 39 Europese projecten te vinden zijn die zich bezig houden met biodiversiteit, o.a. het Nederlandse project, de westelijke langstraat in provincie Noord-Brabant?

Tekst: Frank Heukels (LNV)
Foto's: Delphy en Louis Bolk Instituut

Project

Met een bestuivingsmix de boomgaard veroveren

Overzichtsfoto perceel

© Colofon

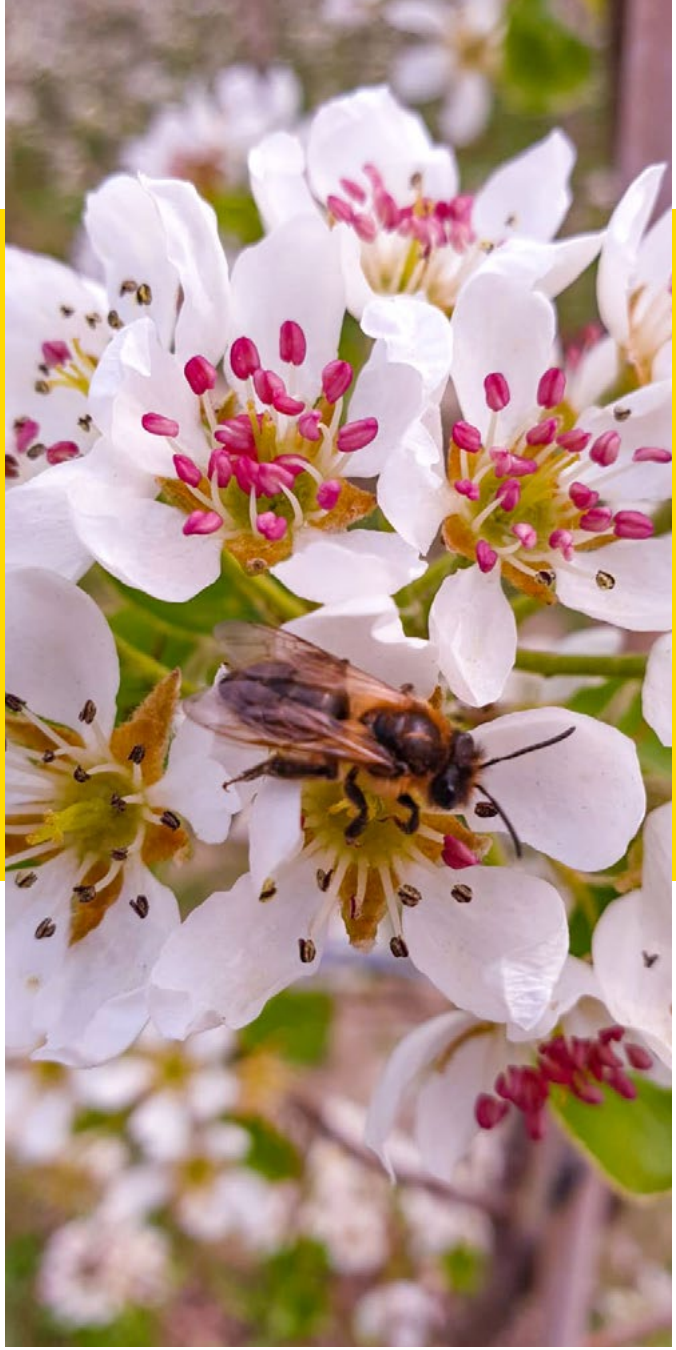

In zowel Utrecht als Limburg draaien momenteel pilots, waarin met verschillende soorten bijen wordt uitgetest wat hun aanwezigheid doet met de kwaliteit van de appel- en de perenoogst. Projectleiders Gerjan Brouwer (Utrecht) en Willemijn Cuijpers (Limburg) hebben nu één seizoen achter de rug en staan op het punt de eerste, voorlopige, resultaten uit te werken. Spoileralert: het ziet er goed uit.

Het doel van de beide pilots is gericht op de inzet van wilde bijen, om zo de bestuiving van fruit te verbeteren. Daarnaast wordt er onderzocht wat er gedaan kan worden aan het bevorderen of inzetten van natuurlijke vijanden in boomgaarden. “Het projectidee is geïnitieerd door de telers zelf,” legt Cuijpers uit.“Daarop is een voorstel gemaakt voor het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) in de provincies Utrecht en Limburg”.

Cuijpers is projectleider bij het Louis Bolk Instituut en bestiert het project in Limburg. Brouwer werkt bij het adviesbureau Delphy voor de biologische fruitteelt en trekt het project in Utrecht. In beide projecten werken Delphy en het Louis Bolk Instituut nauw samen.

Fruittelers

“Het gaat in totaal om tien fruittelers,” vult Brouwer aan, “vier in Limburg, zes in Utrecht.” Bij de telers worden op drie perenpercelen metselbijen ingezet naast de ‘traditionele’ inzet van honingbijen en hommels. Een imker plaatst jaarlijks bijen en de fruittelers zetten aanvullend hommelkasten in, in de vroege bloei van peer. De experimenten richten zich op de toegevoegde waarde die andersoortige bijen kunnen hebben bij de bestuiving van fruit. “Wat wij doen is het uitzetten van cocons van metselbijen en het plaatsen van nesthuizen. Idealiter twee weken voor de verwachte bloei van de bomen. Als het langer duurt, heb je kans dat de bijen gaan vervliegen, wegtrekken, op zoek naar een plek waar wél eten te vinden is,” legt Cuijpers uit. De timing luistert dus nauw. Om daarmee zoveel mogelijk succes te behalen, worden de cocons van het afgelopen seizoen in winterslaap gehouden. De cocons worden bewaard in

Boki Luske (Louis Bolk) en Gerjan Brouwer (Delphy)

koelcellen, bij een temperatuur van ongeveer drie graden Celcius. Zo kan nauwkeurig worden bepaald wanneer de bijen worden ingezet en “wakker gekieteld,” aldus Brouwer.

Resultaten

En werkt het? Uit de eerste analyses van het eerste seizoen blijkt dat de peren die dichtbij, op minder dan honderd meter, van de uitgezette metselbijen groeiden, zwaarder en dikker zijn dan de peren die verder weg, meer dan tweehonderd meter verderop, zijn gegroeid.
De beide experimenten lopen ook in 2020 door. In Utrecht is een derde jaar mogelijk, in Limburg wordt eind volgend jaar de eindbalans opgemaakt. In het Limburgse project wordt ook aandacht besteed aan de oorwurm. Op een bedrijf zonder oorwurm zijn ze uitgezet. Deze klassieker onder de insecten speelt een cruciale rol in het ecosysteem van de boomgaard. “De oorwurm is onmisbaar in de fruitteelt. Oorwurmen eten luizen en rupsen en dat zijn de natuurlijke vijanden in boomgaarden. We hebben bij één bedrijf een tekort aan oorwurmen. Dit kan veroorzaakt worden door een hoge grondwaterstand in de winter, maar kan ook andere oorzaken hebben. Op een ander bedrijf hebben we er voldoende. Door een deel van deze

Oogst peren van bestuivingsproef
Willemijn Cuijpers

Projectnaam
Biodivers fruit telen in Limburg

POP3-subsidie
€ 119.996,00

Maatregel
Samenwerking voor innovatie

Projectleider
Willemijn Cuijpers (Louis Bolk Instituut)
w.cuijpers@louisbolk.nl

Meer weten over het project
Website Netwerk Platteland

oorwurmen over te brengen naar het bedrijf met het tekort, brengen we in beeld wat het effect hiervan op natuurlijke plaagbestrijding is," legt Brouwer uit.

Als de gevolgen van de inzet van de metselbij eind 2020 zichtbaar worden, is het project geslaagd, legt Cuijpers uit: "Dat zou mooi zijn inderdaad. Daarnaast hebben we ook wilde bijen in de vergelijking verwerkt, bijvoorbeeld zandbijen. Deze zijn wat minder makkelijk te managen door de teler, maar ook zelfredzamer dan veel andere soorten, doordat ze in zandhopen leven. Als je dit soort zandhopen op strategische plekken binnen het bedrijf neerlegt, kun je hier naar verwachting veel baat bij hebben." Het maakt de uitkomsten per definitie interessant en leerzaam. Maar eerst moeten de bijen nog een paar maanden koelen, om daarna een seizoen te vliegen en zoveel mogelijk te bestuiven.

Het volledige artikel staat op platform kringlooplandbouw.

Projectnaam
Stimuleren Bestuivingsmix voor klimaatadaptatie

POP3-subsidie
€ 109.103,00

Maatregel
Samenwerking voor innovatie

Projectleider
Gerjan Brouwer (Delphy), G.Brouwer@delphy.nl

Meer weten over het project
Website Netwerk Platteland

Project

Tekst: Corianne Roza (Rozatekst)
Foto's: Natuur en Milieufederatie Noord-Holland

Praktische aanpak agroforestry

Wil Sturkenboom en Erna Krommendijk bij het onthullen van het bordje van het Proeftuin Agroforestry project tijdens de plantdag.

Wil aan het lunchen met de vrijwilligers die de bomen hielpen planten

Hoe kunnen boeren en tuinders agroforestry inpassen op hun bedrijf? Het project Proeftuin Agroforestry Noord-Holland onderzoekt de praktische kanten. Een stappenplan voor agrariërs moet het opleveren. En gewoon praktische handvatten voor de do's en don'ts. Fruittuin van West, aan de rand van Amsterdam, is een van de vier proeflocaties.

Vee dat onder de hoogstambomen graast is een voorbeeld van agroforestry. Deze vorm van landbouw combineert meerjarige houtige gewassen (bomen of struiken) met eenjarige teelten of dieren. Deze combinatie kan voordelen bieden voor de biodiversiteit, de bodemstructuur, bemesting en gewasbescherming. Een van de vormen van agroforestry zijn voedselbossen, percelen waar voedsel groeit, zoals noten, fruit en kruiden, in de gelaagde vegetatie en het ecosysteem van een bos.

Kennisbasis groter

In september 2018 was de aftrap van het project Proeftuin Agroforestry Noord-Holland, op initiatief van Natuur- en Milieufederatie Noord-Holland. Het loopt tot eind 2020. "We zijn gestart met het vergroten van de kennis over agroforestry. Het grote kenniscafé in november 2018, met workshops over onder meer ontwerp en verdienmodellen van een voedselbos, trok 55 belangstellenden, die we later vaak opnieuw zagen", vertelt Erna Krommendijk, van Natuur- en Milieufederatie Noord-Holland.

Wilgen en rabarber

Nog geen twee maanden na de start was bij Fruittuin van West al het eerste gesprek over het ontwerp. Wil Sturkenboom, eigenaar van het biologisch dynamische bedrijf: "Wij hadden al wat ervaring. We hebben een paar jaar geleden rijen frambozen tussen onze kersen geplant, eigenlijk omdat we planten over hadden." Ook scharrelden er al kippen tussen de bomen. Op een gecontroleerde manier, in een verplaatsbare ren, zodat de hele boomgaard gelijkmatig bepikt en bemest wordt.
Afgelopen jaar is de combinatie van gewassen uitgebreid op vier percelen van de fruittuin. Tussen kersen-, appel- en pruimenbomen zijn wilgen, populieren, frambozen, kruisbessen, aardappelen, aardbeien en rabarber geplant. De rand rond het Amsterdamse bedrijf van 16 hectare wordt een voedselbosrand. Het plantmateriaal werd deels gefinancierd vanuit POP, deels kwam het van het bedrijf zelf.

Vroege bloeiers

"De druk van schadelijke ziekten en plagen in de fruitteelt is hoog. Zelfs biologisch-dynamische telers spuiten om het gewas te beschermen, al is het dan met andere middelen dan in de reguliere fruitteelt. Ik geloof niet dat een grotere biodiversiteit een afdoende oplossing tegen alle schimmels en insecten oplevert. Maar dat er iets

Projectnaam
Proeftuin Agroforestry Noord-Holland

POP3-subsidie
€ 228.793,00

Maatregel
Samenwerking voor innovatie

Projectleider
Erna Krommendijk, e.krommendijk@mnh.nl

Meer weten over het project
Website Netwerk platteland

bruikbaars uit zo'n proef valt te halen, wat we misschien in de hele fruitteelt kunnen toepassen, hoop ik wel. Ik reken er bijvoorbeeld op dat de wilgen de structuur van de bodem verbeteren op ons drassige kersenperceel, met hun wortels en dankzij het snoeihout dat we laten liggen om te composteren. Bovendien zijn wilgen vroege bloeiers, dus dat trekt al vroeg in het seizoen insecten aan", zegt Sturkenboom.

Wachten met conclusies

Hij wil er voor waken te snel conclusies te trekken. "Vier jaar lang hadden wij geen Suzuki-fruitvlieg in de kersen, terwijl heel kersentelend Nederland daaronder zuchtte. Kwam dat door die rijtjes frambozen? Kwam het door de kippen? Ik weet het niet. Dit jaar was die fruitvlieg er wel", vertelt Sturkenboom.
Ook zegt hij alert te zullen zijn op bijeffecten van diversiteit, zoals potentiële ziektedruk. "Aardappels zijn bijvoorbeeld waardplant van de appelwants."
Om te vergelijken staan in elk perceel rijen appels, pruimen en kersen zonder tussenbeplanting. Naast Sturkenboom verzamelt Wageningen UR resultaten op het bedrijf.
Tot nu toe is de teler in elk geval voorzichtig optimistisch over de extra oogst. "De aardappelen, herfstframbozen en kruisbessen gaven een zeer mooie oogst. De pruimen, appels, rabarber en wilgen groeiden goed."

Kennis verbreid

Praktische kennis over agroforestry is afgelopen jaar intensief gedeeld. Over welke bomen je waarvoor gebruikt bijvoorbeeld en hoe je gewassen het best combineert. Sturkenboom: "Zelf zou ik nooit aan wilgen hebben gedacht als oplossing voor mijn natte perceel. Dat kwam via de ontwerpsessies."
Naast de vier proeflocaties van het eerste uur, zijn er afgelopen jaar nog drie bedrijven gestart met agroforestry.

Wil die uitleg geeft over hoe je een boom plant

Plattelands
Ontwikkelings
Programma
Regiebureau

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert in zijn platteland

Uitgave
Regiebureau POP

Publicatiedatum
December 2019

Foto's
Foto's zijn van het Regiebureau,
tenzij anders vermeld

Vormgeving
Xerox Osage

Websites
regiebureau-pop.eu
www.netwerkplatteland.nl

Bezoekadres
Regiebureau POP
Graadt van Roggenweg 500
3531 AH Utrecht

Postadres
Postbus 2755
3500 GT Utrecht
Regiebureau@rb.agro.nl

Foto: Phil Nijhuis